

»Kdo bere?«: perspektive raziskovanja branja

Ana Č. Vogrinčič

UDK 028

8. mednarodni komparativistični kolokvij, ki je septembra 2010 potekal v okviru 25. mednarodnega literarnega festivala Vilenica, se je ukvarjal z bralstvom in branjem. Ponudil je tri tematsko samostojne, a obenem med seboj povezane pa tudi deloma prekrivajoče se sklope: prvi naj bi se osredotočil na historičnega bralca in družbeno-kulturno kontekstualizacijo bralnih praks, tudi naj sodobnejših; drugi naj bi obravnaval različne bralne motive, kakršna sta motiva bralca ali knjižnice; tretji pa je bil posvečen teorijam branja in razmisleku o prihodnosti prakse. Namen razprav je bil tedaj vsebinsko dopolniti pretekla dva simpozija, ki sta se osredotočila na vlogo avtorja (*Avtor: Kdo ali kaj piše literaturo?*) in na pomen literarnih posrednikov (založnikov, urednikov in kritikov) v sodobni književni kulturi (*»Kdo izbere?« Literatura in literarno posredništvo*), in s tem zaokrožiti verigo avtor – založnik/knjigotržec – bralec.

Končni izid se je nekoliko odmaknil od načrtovanega, saj bi lahko prispevke razdelili v dve skupini: prva se je lotevala teoretskih in metodoloških vprašanj (Grosman, Bachleitner, Towheed, Habjan, Pezdirc-Bartol), druga pa zgodovinske perspektive oziroma posamičnih študij primera (Pintarič, Littau, Čepič Vogrinčič, Smolej, Santini, Schandl). Pri tem velja dodati, da so se historični in teoretski pristopi skupin seveda pogosto produktivno prepletali. Zbrani referati tako predstavljajo zanimivo kombinacijo teorije in prakse in posredno vabijo k razmisleku o možnostih, kako ju povezati.

* * *

Meta Grosman, redna profesorica za književnosti v angleščini na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, v prispevku »Bralci in branje kot interakcija z literarnimi besedili« poudarja pomen razumevanja branja kot komunikacije in enkratne literarne izkušnje. Čeprav je njen pogled razmeroma ahistoričen, nam, kot pravi, odgovor na vprašanje, kaj bralci počnejo med branjem in kako sami oblikujejo mentalno podobo teksta, olajša ra-

zumevanje sodobnih razmer, namreč bralčeve interakcije z elektronskimi besedili.

V nasprotju z Grosmanovo, ki obravnava posamično branje kot dejanje začasnega sobivanja s fikcijskimi liki, je Norbert Bachleitner, izredni profesor primerjalne književnosti na dunajski univerzi, v prispevku »Od bralstva in bralcev k sociologiji bralnih okolij« opozoril na pomen socioloških pristopov k zgodovini branja, ki omogočajo razumevanje bralnih navad različnih občinstev in družbenih razredov. V navezavi na številne raziskave družbenih razsežnosti branja, zlasti na nedavno študijo Josta Schneiderja o bralnih okoljih, tj. o bralnih občinstvih z gledišča družbenega miljeja, Bachleitner poziva k vključitvi zgodovine branja v zgodovino književnosti (ali kar tekstov nasploh) in s tem v zgodovino književnega sporočanja.

Svojevrstnim metodološkim vprašanjem se posveča tudi Jernej Habjan, raziskovalec na literarnem inštitutu ZRC SAZU. V prispevku »Raziskovanje kot branje: od natančnega branja razlike do oddaljenega branja razdalje« se osredinja na Morettijev koncept »oddaljenega branja«, ki je bil vpeljan kot alternativa prevladujoči metodi natančnega branja. Habjan epistemološko predstavi Morettijev pristop in z njegovega lastnega stališča odgovori na najglasnejše komparativistične kritike »oddaljenega branja«.

Prehod med metodološkimi in zgodovinskimi prispevki ponudi članek Rogerja Chartiera, profesorja zgodovine novoveške Evrope na Collège de France in enega najvidnejših zgodovinarjev knjige, ki sicer ni sodeloval na kolokviju, se pa zborniku pridružuje s člankom »Cervantes, Menard in Borges«. Chartier skicira šest različnih branj Borgesove zgodbe *Pierre Menard, avtor Kibota* kot teksta, avtopoetskega na biografski, avtobiografski, alegorični, kritiški, estetski in bibliografski ravni.

Niz študij primerov začenja razprava Karin Littau, predavateljice angleščine in primerjalne književnosti na univerzi v Essexu, naslovljena »Arheologija afekta: branje, zgodovina in spol«. Študija obravnava vlogo afekta oziroma čutnega odziva pri branju in pokaže, kako je bil afekt zgodovinsko marginaliziran in razvrednoten. Medtem ko je afekt veljal za merilo odličnosti nekega dela vse od antike do 18. stoletja, je povezava med vrhunskim literarnim dosežkom in užitkarskim afektiranim branjem do 20. stoletja postala tako rekoč nevzdržna. Z obravnavo fizičnega, telesnega odziva na literarno besedilo prispevek Karin Littau v razpravo o branju vpelje razvpito bralko, osrednjo temo (feminističnih) študij recepcije in spola.

Potem ko ta prispevek jasno pokaže na historično spremenljivo percepcijo branja oziroma vrednotenja moči literature, Shafquat Towheed,

predavatelj angleščine na Open University v Londonu, v članku »Lociranje bralca ali kaj naj storimo z možem s klobukom?« predstavi podatkovno bazo bralnih izkušenj (*The Reading Experience Database*), ki prispeva ravno k razumevanju zgodovinskih sprememb bralnih praks pa tudi posamičnih primerov bralnih dejavnosti. Towheed je vodja projekta *The Reading Experience Database, 1450–1945*, odprtokodne baze s trenutno več kot 30.000 vnosi, ki dokumentirajo zgodovino branja v Britaniji v obdobju 1450–1945. Pričevanja o branju najdemo v objavljenih in neobjavljenih virih, med katerimi so tako dnevniki kakor sociološke raziskave pa tudi denimo zabeleške s sodišč in pričevanja zapornikov. Baza vsebuje kvalitativne in kvantitativne podatke o tem, kaj, kje, kdaj in kaj so Britanci in Britanke brali ter kaj so pri tem razmišljali. Baza je zato neprecenljiv vir ne le za zgodovinopisje knjige in branja, pač pa tudi za vrsto drugih disciplin.

Ana Č. Vogrinčič, docentka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, v prispevku »Materialnost branja: primer bralcev romanov v Angliji 18. stoletja in pogled v sodobnost« razmišlja o materialnih razsežnostih branja in o neliterarnem oziroma zunajbesedilnem področju literarne izkušnje. Pomembno vlogo pri popularizaciji prostočasnega branja je roman odigral tudi kot objekt, in sicer najprej v Angliji 18. stoletja. K vzponu žanra je pomembno prispevala materializacija literarnih likov v drugih prostočasnih dejavnostih. To in druge načine artikulacije prebranega v pogovorih avtorica definira kot »povnanjanje« sicer intimne bralne izkušnje. »Povnanjanje« avtorica prepozna tudi v sodobni bralni kulturi, ki jo namesto razprave »o« knjigah vse bolj opredeljuje govor »okrog« knjig.

Miha Pintarič, ki predava francosko srednjeveško in renesančno književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, prispeva članek »Rabelais in knjižnica Opatije svetega Viktorja«, študijo literarnega motiva knjižnice, kakor jo Rabelais parodično opiše v renesančni klasiki *Gargantua in Pantagruel*. Rabelaisova knjižnica Opatije svetega Viktorja je na prvi pogled samo goli seznam naslovov, vendar Pintariču uspe razgrniti njihovo globljo sporočilnost.

Po drugi strani pa se Tone Smolej, izredni profesor na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo ljubljanske Filozofske fakultete, v študiji »Knjižnica in bralec na Kranjskem (1670-1870) in slovenska literarna veda« osredotoča na dokumentirane knjižnice, in sicer na tiste, ki jih je ustanavljala in vzdrževala aristokracija na Kranjskem med 17. in 19. stoletjem.

Monica Santini, podoktorska raziskovalka in predavateljica na Univerzi v Padovi, se v razpravi »Mladi bralci in stare zgodbe: priredbe zgodb o kralju Arturju za mlade (in) odrasle« posveča pisanju za otroke in mlade odrasle kot specifična bralna občinstva. Predstavi pregled sprememb, ki so

jih vnesli avtorji predelav tradicionalnih zgodb o kralju Arturju, da bi jih prilagodili sodobnemu mlademu bralstvu.

Veronika Schandl, docentka na Katoliški univerzi Pázmány Péter v Budimpešti, bralne prakse predstavi v kontekstu socialistične Madžarske in pokaže, kako je poskušal avtoritarni Kádárjev režim soustvarjati oziroma nadzorovati bralne navade državljanov in državljanek. Njena raziskava »Kjer je zasebno javno: bralne prakse v socialistični Madžarski« izhaja iz številnih poročil, ki so postala dostopna šele nedavno in ki omogočajo nova dognanja o vladnih prirejanjih književne ponudbe.

Zbornik prispevkov kolokvija sklene študija »Branje dramskega besedila: primer empirične raziskave«: Mateja Pezdirc Bartol, docentka za slovensko književnost na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, pregleda tipe bralcev, kakor jih artikulirajo teorije bralčevega odziva, in predstavi izid empirične raziskave, ki proučuje stik bralcev z dramskim besedilom in primerja njihove odzive z zaznavami gledalcev uprizoritve besedila.

* * *

Zbrani prispevki nedvomno prinašajo zelo različne poglede, vendar ni težko prepoznati nekaj osrednjih ponavljajočih se tem. Najopaznejša med njimi je zagotovo problematično razmerje med raziskovanjem posamičnih bralcev in raziskovanjem bralnih občinstev, ki je najbolj tematiziran v prispevku N. Bachleitnerja, izstopa pa tudi v drugih razpravah, zlasti v referatih S. Towheeda in M. Pezdirc Bartol.

Če odštejemo primer Emme Bovary, ki ga obravnava Karin Littau, ni nihče od sodelujočih portretiral bralnih navad izbranega posameznika ali posameznice, saj jim je šlo predvsem za splošnejše ugotovitve in za osvetlitev podobe kolektivnega bralstva. Vendar če upoštevamo Fishev koncept interpretativnih skupnosti (gl. Fish), niti ne moremo ločiti posamičnega bralca ali bralke in kolektivnega bralstva, saj je v vsakem individualnem branju že navzoče širše občinstvo.

Podatkovna baza bralnih izkušenj RED se odnosa med bralcem in bralstvom dotakne posebej izrazito, saj omogoča uvid tako v individualne kakor v skupinske bralne prakse. Četudi temelji predvsem na razdrobljenih in pogosto anekdotičnih drobcih bralnih sledi, vnosi ob natančnem pregledu »sestavijo« tudi vednost o bralnih občinstvih. To jim uspe ne samo zato, ker baza predvideva tudi vpis podatkov o bralnih skupinah, pač pa tudi zato, ker s pomočjo primerjav celo anekdotična pričevanja presežejo raven naključnega. Pomisleke pa zbuja vprašanje, ali vnesene podatke sploh obravnavamo kot reprezentativne. Ker iz lastnih izkušenj vemo, da večina bralcev ne pušča nikakršnih sledi, so redke realno obstoječe sledi

nujno netipične, tako da je vsakršno zapisovanje branja neogibno neobičajno. S tega gledišča je to, kar ponuja RED, prej izjemno kakor značilno in v določeni meri zagotovo omejuje siceršnji potencial baze. Kljub temu zbrani podatki že omogočajo preseganje spekulacij in odpirajo nove smeri v študijih branja, in sicer zlasti ker je delovna skupina RED nedavno internacionalizirala svoje delovanje in pričela sodelovati s partnerji v Avstraliji, Kanadi, na Nizozemskem in na Novi Zelandiji.

Še en ponavljajoči se »motiv« simpozija je razmerje med historičnim in ahistoričnim pogledom. Prvi prinaša pregled določene, zgodovinsko spremenljive problematike branja in/ali študije posamičnih primerov; drugi pogled pa prinaša metodološke in teoretske razprave.

Prispevki obravnavajo različne časovno-prostorske kontekste – Francijo 16. stoletja, deželo Kranjsko od 17. do 19. stoletja, Anglijo 18. stoletja in socialistično Madžarsko – in se lotevajo različnih tipov bralstva: mladega (Santini), cenzuriranega (Schandl), poklicnega (Habjan), ženskega (Littau).

Ženskega bralstva se dotakneta tudi razpravi K. Littau in A. Č. Vogrinčič o paničnem moralnem diskurzu proti romanu. Prispevka se dopolnjujeta tudi v nekaterih drugih elementih: če ju beremo skupaj, lahko sklenemo, da sodobna knjižno-bralna kultura z na novo nastajajočimi knjižnimi formati ponovno namenja večjo pozornost telesni razsežnosti branja in materialnim vidikom knjige ter čutnemu, fizičnemu izkustvu branja, saj nas primora k ponovnemu premisleku o tem, kako ravnamo, natančneje, »rokujemo« s knjigami.

Nemara bi lahko celo razbiral povezavo med Morettijevim oddaljenim branjem in pojavom razpravljanja »okrog« knjig, čeprav oddaljenega branja ne gre jemati kot nečesa, kar bi nadomestilo »pravo« branje, pač pa prej kot strategijo, ki ustvarja doslej neznan literarno zgodovino in nam omogoča prepoznavanje splošnih teženj v literarni evoluciji, tj. dolgega trajanja zgodovine literature. Prav za to pa si v polju zgodovine branja prizadeva tudi projekt RED.

Presenetljivo je, da udeleženske in udeleženci niso namenili veliko pozornosti t. i. izzivom e-dobe. Prej kot o nasprotnem to zagotovo priča o tem, da je e-doba postala razmeroma samoumevna in da ne potrebuje več posebne pozornosti. Kot taka pa je navzoča v prispevkih M. Grosman, A. Č. Vogrinčič in seveda S. Towheeda. Če naj bi kmalu resnično prešli na e-knjige in če projekt Google Books uspe, bo podatkovna baza RED (p)ostala dragocena e-shramba bralnih sledi, ki bo ohranjala marginalije iz tiskanih knjig, ki bi bile sicer za vedno izgubljene. Kljub temu se moramo zavedati, da takšne baze nujno zamolčijo oprijemljivo, materialno plat pričevanj o branju, kar nas dodatno zavezuje k natančnemu opazovanju pretekle in sodobne materializacije branja.

* * *

Osmi mednarodni komparativistični kolokvij sta organizirala Tone Smolej in Ana Č. Vogrinčič, pričujoči zbornik pa je uredil Jernej Habjan. Organizatorja in urednik bi se radi zahvalili vsem sodelujočim za poslane prispevke. Zahvala gre tudi vodstvu Festivala Vilenica, Društvu slovenskih pisateljev, Slovenskemu društvu za primerjalno književnost, Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo UL in Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Hvaležni smo tudi doc. dr. Florence Gacoin-Marks in mag. Oliverju Currieju za jezikovni pregled francoskih oziroma angleških besedil in ge. Alenki Maček za postavitev besedila. Dr. Miroslavu Polzerju z Avstrijskega znanstvenega inštituta pa se zahvaljujemo, da je finančno podprl udeležbo avstrijskega referenta.

LITERATURA

Fish, Stanley. *Is There a Text in this Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge (MA): Harvard UP, 1995.